

Μνήμων

Τόμ. 38, Αρ. 38 (2021)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΥΛΙΟΣ, Αναζητώντας την ειρήνη εν μέσω πολέμου: Η οθωμανική διπλωματική δραστηριότητα κατά το έτος 1685 και ο ρόλος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου • ΣΠΗΡΟΣ Ν. ΓΑΣΤΡΕΡΑΤΟΣ, Νησί της Αφροδίτης ή νησί του Διονύσου; Η αγροτική οικονομία των Κυθέρων σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1715 • ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΙΡΑΣ, Οι οθωμανικές προσλήψεις της Σερβικής και της Ελληνικής Επανάστασης: Μια απόπειρα τυπολογίας • ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΝΤΩΝΗΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Βαδίζοντας προς τη μάχη ανάποδα: Οι πολιτικές αντιλήψεις του 1821 και η Εποχή των Επανάστασεων • ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ, Πειρατεία, περιπλανήσεις και έρωτας στις ακτές της Χαλκιδικής: Μια οριενταλιστική μικροϊστορία εν έτει 1830 • ΜΑΡΙΑΝΘΗ Φ. ΠΑΛΑΖΗ, Επιστημονικός πατριωτισμός και κοινωνική συνοχή στα συγγράμματα υγιεινής του Σπυρίδη Αρχιγένους • ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΑΣΙΔΑΣ, Διερευνώντας τη θεσσαλική γαιοκτηρία 1881-1900 • ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΟΤΑΚΗ, Η ιστορία της ομαδικής ψυχοθεραπείας στην Ελλάδα (1960-1980) • ANNA MARIA ΣΙΧΑΝΗ, «Τα τεχνικά μέσα». Τεχνολογίες αναπαραγωγής και αποθήκευσης κειμενικών τεκμηρίων και ιστοριοφιλολογική έρευνα στη μεταπολεμική Ελλάδα: Η περίπτωση του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΥΡΩΝ ΑΝΤΩΝΙΔΗΣ – ΤΑΣΙΑΡΧΗΣ ΚΟΛΙΑΣ – ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ – ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΙΒΑΝΟΣ – ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΟΠΗΣ – ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΕΡΙΑΝΟΣ, Ιστορική έρευνα και νέες τεχνολογίες: Προβληματισμοί και προκλήσεις με αφορμή την προσδιάστατη αποτύπωση του πύργου της Ουρανούπολης

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια πρώτη αποτίμηση: Χρήστος Λούκος, Αλεξάνδρα Σπύνη, Έλλη Δρούλια ως Γεωργία Γιάτση, Παναγιώτης Ελ. Γκεντί, Δημήτρης Αγγελής-Δημάκης, Υβόν Κοσμά, Χρήστος Δεσύλλας

38

ΑΘΗΝΑ 2021

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΙΡΑΣ

doi: [10.12681/mnimon.38204](https://doi.org/10.12681/mnimon.38204)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΟΙΡΑΣ Λ. (2024). ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ: ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑΣ. *Μνήμων*, 38(38), 57–76. <https://doi.org/10.12681/mnimon.38204>

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΙΡΑΣ

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑΣ

Εισαγωγή

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία από την ίδρυσή της ώς τα τέλη του 18ου αιώνα είχε αντιμετωπίσει διάφορες τοπικές εξεγέρσεις. Όσον αφορά στις εξεγέρσεις των χριστιανικών πληθυσμών της Βαλκανικής, παρ' όλο που οι εθνικές ιστοριογραφίες των λαών της νοτιοανατολικής Ευρώπης παρουσιάζουν τις προνεωτερικές αυτές εξεγέρσεις και τις μορφές ένοπλης αντίστασης ως έκφραση του διαρκούς αγώνα των λαών αυτών προς την ελευθερία και την ανεξαρτησία, πρέπει να παραδεχτούμε ότι στη βάση των κινημάτων και των εξεγέρσεων αυτών βρίσκονταν τις περισσότερες φορές οικονομικά αιτήματα, ενώ απουσίαζαν οι βασικές προϋποθέσεις (ριζική ανατροπή κοινωνικών και πολιτικών δομών, ευρεία συμμαχία κοινωνικών στρωμάτων κ.λπ.), που θα μας επέτρεπαν να τις χαρακτηρίσουμε επαναστάσεις. Με τη Γαλλική Επανάσταση και τη βαθμιαία υιοθέτηση μιας νέας συλλογικής ταυτότητας, οι εξεγέρσεις των χριστιανών υπηκόων στη Βαλκανική χερσόνησο απέκτησαν πολιτικό πρόσημο και μετατράπηκαν σε εθνικές επαναστάσεις.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει τις θεωρήσεις και τις ιδεολογικές προσλήψεις των Οθωμανών απέναντι στη Σερβική και στην Ελληνική Επανάσταση, και να επιχειρήσει μια σύγκριση των μέσων που επιστράτευαν οι Οθωμανοί, προκειμένου να επαναφέρουν τους επαναστατημένους υπηκόους τους στο καθεστώς του «ζιμμή». Το εγχείρημα αυτό ενέχει τον κίνδυνο απλουστεύσεων και γενικεύσεων, καθώς τυποποιούνται δύο περιπτώσεις, οι οποίες παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές, με πρώτη και κύρια το γεγονός ότι η Σερβική Επανάσταση εκδηλώθηκε αυθόρμητα ως εξέγερση ενάντια στην καταπίεση των τοπικών οθωμανικών αρχών, σε αντίθεση με την Ελληνική Επανάσταση, το ξέσπασμα της οποίας υπήρξε αποτέλεσμα μιας διαδικασίας εκκοσμίκευσης, εισαγωγής νεωτε-

ρικών ιδεών και βαθμιαίας υιοθέτησης μιας νέας συλλογικής ταυτότητας στις δεκαετίες που προηγήθηκαν. Παρ' όλα αυτά, το γεγονός ότι οι δύο Επαναστάσεις εκτυλίχθηκαν στον απόηχο της προηγούμενης Γαλλικής, ενσωματώνοντας, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, μέρος από τη ρητορική και τα αιτήματά της, η μικρή χρονική απόσταση μεταξύ τους αλλά και το κοινό πλαίσιο της οθωμανικής εξουσίας και των αντιδράσεων των αξιωματούχων της Πύλης ίσως μας επιτρέπει να προχωρήσουμε στον εντοπισμό των μεταξύ τους συσχετισμών.¹ Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι για τις ανάγκες της μελέτης αυτής εξετάστηκαν πηγές σύγχρονες με τα γεγονότα, ώστε να μην εγκλωβιστούμε στον κίνδυνο ερμηνείας των φαινομένων από υστερόχρονες αφηγήσεις.

Συγκριτική προσέγγιση της Σερβικής και της Ελληνικής Επανάστασης

Πριν προχωρήσουμε στη διερεύνηση των οθωμανικών θεωρήσεων των δύο Επανάστασεων, θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούμε στις πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και ιδεολογικές προϋποθέσεις που οδήγησαν στις Επανάστασεις του 1804 και του 1821, μιας και η σερβική και η ελληνική περίπτωση παρουσιάζουν ομοιότητες αλλά και σημαντικές αποκλίσεις.

Καταρχάς, στα τέλη του 18ου αιώνα, τόσο η Πελοπόννησος όσο και οι κεντρικές επαρχίες της περιοχής που οι Οθωμανοί χαρακτήριζαν ως *Srb* (Σερβία), είχαν συγκλονιστεί από επαναστάσεις, οι οποίες ξέσπασαν στο πλαίσιο των πολεμικών συγκρούσεων των Οθωμανών με τους Αψβούργους (1788-1791) και τους Ρώσους (1768-1774) αντίστοιχα. Πρόκειται για την εξέγερση «Κότσινα Κράινα»² και για τα Ορλωφικά που οδήγησαν στην προσωρινή κατάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας και που οι παραδοσιακές εθνικές ιστοριογραφίες της Σερβίας και της Ελλάδας τις αξιολόγησαν υπό το πρίσμα του «πάγιου εθνικοαπελευθερωτικού φρονήματος των υπόδουλων λαών».³ Προφανώς, η αιτία των εξεγέρσεων αυτών και

1. Όλγα Κατσιαρδή-Herring, «Από τις εξεγέρσεις στις επαναστάσεις των χριστιανών υποτελών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (περ. 1530-1821). Μια απόπειρα τυπολογίας», Ανδρέας Λυμπεράτος (επιμ.), *Τα Βαλκάνια. Εκσυγχρονισμός, ταυτότητες, ιδέες. Συλλογή κειμένων προς τιμήν της καθηγήτριας Νάντιας Ντάνοβα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2014, σ. 575-618.

2. Miroslav Svirečić, «Principal and Village Self-Government in Serbia, 1739-1788», *Balkanica* 32-33 (2001), σ. 183-196.

3. Ενδεικτικά, βλ. Protá M. Nenadović, *The Memoirs of Protá Matija Nena-*

η εξέλιξή τους διαφέρουν σημαντικά. Αυτό, ωστόσο, που επιχειρούμε να αναδείξουμε, είναι πως και στις δύο περιπτώσεις η αποκατάσταση της οθωμανικής κυριαρχίας αποδείχτηκε μια ιδιαίτερα δύσκολη υπόθεση.

Επιπλέον, από τα μέσα του 18ου αιώνα, τόσο στις κεντρικές επαρχίες της Σερβίας όσο και στην Πελοπόννησο παρατηρήθηκαν κοινωνικές μεταβολές. Η αποκατάσταση της οθωμανικής κυριαρχίας στις περιοχές αυτές (1739 και 1715 αντίστοιχα) συνοδεύτηκε από μια «αναβάθμιση» του ρόλου των κνεζ⁴ και των κοτζαμπάσηδων, κυρίως με τη διεύρυνση της συμμετοχής τους στις φοροσυλλεκτικές λειτουργίες. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων με την κεντρική Ευρώπη οδήγησε στην ανάδυση πλούσιων σέρβων εμπόρων, οι οποίοι αποτέλεσαν τον πυρήνα της υπό διαμόρφωση αστικής τάξης και τον σημαντικότερο αγωγό μετάδοσης των νεωτερικών ιδεών του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης.⁵ Αντίστοιχη διαδικασία παρατηρήθηκε και στους κόλπους των ελληνικής καταγωγής υπηκόων του Σουλτάνου, όταν η μετατόπιση του ευρωπαϊκού εμπορίου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις ανατολικές στις δυτικές επαρχίες έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αναβάθμιση του ρόλου των ελλήνων εμπόρων και στην κυριαρχία τους στον χώρο της ανατολικής Μεσογείου.⁶

Σημαντικό ρόλο στη διακίνηση των αγαθών και των ιδεών αυτών έπαιξαν οι εμπορικές παροικίες των Ελλήνων στην κεντρική και στη δυτική

donić, επιμ. Lovett F. Edwards, Οξφόρδη 1969· Νίκος Ροτζώκος, *Εθναγόπιση και εθνογένεση*, Αθήνα 2007.

4. Σε αρκετές περιοχές που ενσωματώθηκαν στην οθωμανική κυριαρχία, είχαν αναπτυχθεί κατά τους προηγούμενους αιώνες διάφορες μορφές κοινοτικής αυτοδιοίκησης. Στις σερβικές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αυτές οι κοινοτικές μορφές είχαν αναπτυχθεί γύρω από τη διευρυμένη οικογένεια (ζάντρουγκα) και την αυτοδιοικούμενη κοινότητα (κνεζίνα). Κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα, η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας και του ζεωμπορίου μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων οδήγησε στην ανάδυση μιας τοπικής ελίτ, των κνεζ, οι οποίοι ήταν αντίστοιχοι με τους κοτζαμπάσηδες και τους δημογέροντες της ελληνικής περίπτωσης. Η οθωμανική εξουσία αποδέχτηκε την ύπαρξη της τοπικής αυτής ελίτ, τα μέλη της οποίας έπαιζαν τον ρόλο του μεσάζοντα μεταξύ των κοινοτήτων και του κράτους. Βλ. Karen Barkey, *Empire of Difference. The Ottomans in Comparative Perspective*, Κάιμπριτζ, Cambridge University Press, 2008, σ. 144.

5. Georges Castellan, *Η ιστορία των Βαλκανίων*, μτφρ. Βασιλική Αλιφέρη, Αθήνα 1991, σ. 326-332.

6. Νίκος Σβορώνος, «Οι συνέπειες της οικονομικής δραστηριότητας των Ελλήνων της Βαλκανικής Χερσονήσου στο δέκατο όγδοο αιώνα», Γιώργος Β. Δερτιλής – Κώστας Κωστής (επιμ.), *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18ος-20ός αιώνας)*, Αθήνα – Κομοτηνή 1991, σ. 73-89.

Ευρώπη. Παρομοίως, η επίδραση των νεωτερικών ιδεών ανάμεσα στους Σέρβους υπήρξε έντονη σε περιοχές εκτός των ορίων της οθωμανικής κυριαρχίας: η πνευματική ανάπτυξη των σερβικών πληθυσμών στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων ευνοήθηκε χάρη στις περιορισμένες ελευθερίες που παραχώρησε ο Ιωσήφ Β΄ (1765-1790), όταν ακόμα και η αψβουργική πρωτεύουσα υπήρξε, έστω και πρόσκαιρα, ένας χώρος, όπου οι ριζοσπαστικές ιδέες των Ιακωβίνων είχαν βρει έδαφος.⁷

Κατά τη διαδικασία συγκρότησης εθνικής συνείδησης, Σέρβοι και Έλληνες προσέφυγαν στην ιδεολογική χρήση του παρελθόντος ως νομιμοποιητικού θεμελίου της αυτοδιάθεσης, της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας. Οι Έλληνες καλλιέργησαν την αντίληψη της οργανικής συνέχειας με το ένδοξο αρχαίο παρελθόν,⁸ ενώ οι Σέρβοι αξίωναν την ανασύσταση του μεσαιωνικού βασιλείου του Στέφανου Ντούσαν, παρ' όλο που ο πυρήνας του κράτους αυτού βρισκόταν αρκετά νοτιότερα. Το γεγονός αυτό πρέπει να το εξετάσουμε σε συνάφεια με τις δυσκολίες «οριοθέτησης» του σερβικού και του ελληνικού κόσμου. Πέρα από τη σερβική διασπορά και το Μαυροβούνιο, υπήρχαν συμπαγείς πληθυσμοί στην Οθωμανική και στην Αψβουργική Αυτοκρατορία. Σύμφωνα με τον D. Bataković, ο γλωσσικός παράγοντας θεωρήθηκε το σημαντικότερο κριτήριο της σερβικής εθνικής συνείδησης.⁹ Στην ελληνική περίπτωση, το πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στα όρια της ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής παιδείας περιπλεκόταν ακόμα περισσότερο με τις αντιλήψεις σχετικά με τον ρόλο της θρησκείας και την έννοια του μιλλετιού: ήδη από τα τέλη του 18ου αιώνα, οι λόγιοι του ριζοσπαστικού Διαφωτισμού, που αντιπαρατέθηκαν με το Πατριαρχείο, επιτέθηκαν στη «ρωμέικη» ταυτότητα, προκειμένου να αναδείξουν τους «Γραικούς» και τους «Έλληνες», ωστόσο, ακόμα και στις αρχές του 19ου αιώνα, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε κατά πόσο η έννοια του έθνους είχε «χειραφετηθεί» από αυτήν του μιλλετιού.¹⁰

Επιπλέον, οι αποσταθεροποιητικές για την κεντρική εξουσία δραστηριότητες του Οσμάν Πασβάνογλου, Πασά του Βιδινίου, και του Αλή Πασά

7. Μαρία Παπαθανασίου, «Στη Βιέννη του ύστερου 18ου και του πρώιμου 19ου αιώνα: Μυστικές συναντήσεις, ανατρεπτικές ιδέες, “υπονομευτικές” κινήσεις», *Όλγα Κατσιαρδή-Herring* (επιμ.), *Οι πόλεις των Φιλικών. Οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου*, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2018, σ. 77-98.

8. Έλλη Σκοπετέα, *Το πρότυπο βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα 1988, σ. 171-174.

9. Dušan Bataković, «A Balkan-Style French Revolution? The 1804 Serbian Uprising in European Perspective», *Balkanica* 36 (2006), σ. 123.

10. Έ. Σκοπετέα, *Το πρότυπο βασίλειο*, ό.π., σ. 24.

των Ιωαννίνων συνιστούν κοινά χαρακτηριστικά της έκρηξης και της εξέλιξης των δύο Επανάστασεων. Το οθωμανικό κράτος, παράλληλα με τις «εξεγέρσεις» των υπηκόων του, καλούνταν να διαχειριστεί τη δράση των δύο ισχυρών περιφερειακών αξιωματούχων που ενεργούσαν χωρίς να λογοδοτούν στην κεντρική εξουσία της Κωνσταντινούπολης και σχετίζονταν –με διαφορετικούς τρόπους– με τα αποσχιστικά κινήματα των χριστιανών υπηκόων της Πύλης.¹¹

Επίσης, ένα ακόμα κοινό χαρακτηριστικό των δύο περιπτώσεων υπήρξε το γεγονός ότι Έλληνες και Σέρβοι ανέπτυξαν σχέδια για παμβαλκανική δράση, ενώ, τέλος, η πολιτική αστάθεια που προκάλεσαν οι Επανάστασεις αυτές, οδήγησε στη «διεθνοποίηση» των ζητημάτων και στη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων. Αυτό, βέβαια, συνέβη με διαφορετικό τρόπο, καθώς μέρος της Σερβικής Επανάστασης διαδραματίστηκε παράλληλα με τους Ναπολεόντειους Πολέμους, οι οποίοι επηρέαζαν σε μεγάλο βαθμό τις συμμαχίες και τις σχέσεις όλων των εμπλεκόμενων μερών.¹²

Από την άλλη πλευρά, οφείλουμε να τονίσουμε ορισμένες σημαντικές διαφορές, όσον αφορά στις προεπαναστατικές συνθήκες στη Σερβία και στην Πελοπόννησο. Καταρχάς, το Πασαλίκι του Βελιγραδίου ήταν μια παραμεθόρια περιοχή που γειτνιάζε με την Αυτοκρατορία των Αψβούργων. Ο Σουλτάνος Σελίμ Γ΄ επιθυμούσε να εξασφαλίσει την υπακοή και την αφοσίωση των χριστιανών υπηκόων της περιοχής στο πρόσωπό του. Γι' αυτόν τον λόγο επιχείρησε να συγκρατήσει την καταπίεση των γενιτσάρων που είχαν παραμείνει στις σερβικές επαρχίες μετά από τη λήξη των πολέμων με τους Αψβούργους, να εξορθολογίσει τη διοίκηση και τη φοροσυλλεκτική διαδικασία καθώς και να προστατεύσει τους χωρικούς αποτρέποντας τη δημιουργία ιδιωτικών γαιών –τσιφλικιών. Η διοίκηση του Πασαλικιού του Βελιγραδίου ανατέθηκε στον Χατζή Μουσταφά Πασά το 1793, έναν από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές του Σουλτάνου, στην προσπάθεια του τελευταίου να εισαγάγει καινοτομίες και να αναδιαμορφώσει την Αυτοκρατορία. Τις ενέργειες αυτές πρέπει να τις δούμε ως μέρος του ευρύτερου μεταρρυθμιστικού έργου του Σουλτάνου, στο πλαίσιο του Nizam-ı Cedid, οι οποίες είχαν στόχο να τονώσουν την «οθωμανικότητα» των σέρβων υπηκόων.¹³

11. Ali Yaycioglu, *Partners of the Empire. The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Στάνφορντ, Stanford University Press, 2016, σ. 65-117.

12. Selim Aslantaş, «Sirp İsyani'nin Uluslararası Boyutu (1804-1813)» [Η διεθνής διάσταση της Σερβικής Εξέγερσης, 1804-1813], *Uluslararası İlişkiler* 6/21 (2009), σ. 109-136.

13. Leopold von Ranke, *The History of Serbia and the Serbian Revolution*, μτφρ. Alexander Kerr, Λονδίνο 1853, σ. 70.

Οι Σέρβοι ήταν ιδιαίτερα ικανοποιημένοι από τη θητεία του Χατζή Μουσταφά Πασά και έφτασαν στο σημείο να τον χαρακτηρίσουν *Srpska majka* (μητέρα των Σέρβων). Η κατάσταση ανατράπηκε, όταν οι γενίτσαροι, εκμεταλλευόμενοι την απόφαση της Πύλης να αποσύρει μεγάλο μέρος των δυνάμεών της από τις βαλκανικές επαρχίες, εξαιτίας της απόβασης του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο το 1798, κατόρθωσαν να εισέλθουν στο Βελιγράδι. Εκεί εκτέλεσαν τον Χατζή Μουσταφά Πασά και μερικούς από τους πιστούς άντρες του, τον Αύγουστο του 1801, και εγκαθίδρυσαν ένα «καθεστώς ανομίας» στο Πασαλίκι του Βελιγραδίου.¹⁴

Η καταπίεση που προκάλεσε το καθεστώς των γενιτσάρων, είχε ως συνέπεια την έντονη αντίδραση χριστιανών και μουσουλμάνων. Οι άντρες του Μουσταφά Πασά, που είχαν επιβιώσει, ορισμένοι οθωμανοί αξιωματούχοι των γύρω περιοχών, όπως ο διοικητής του Αντακαλέ, Ρετζέπ Αγάς, και ο διοικητής της Νις, Χαφίζ Αγάς, μαζί με την πλειονότητα των σέρβων κνεζ συσπειρώθηκαν σε ένα είδος «ιδιότυπης συμμαχίας», προκειμένου να ανατρέψουν την εξουσία των γενιτσάρων. Στην προσπάθεια αυτή οι κνεζ ήρθαν σε συνεννόηση με τους χαϊντούκους, τους οποίους εξόπλισαν, με την ανοχή και την ενθάρρυνση των οθωμανικών αρχών. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως αυτού του είδους η «συνεργασία» μεταξύ των χαϊντούκων και της οθωμανικής διοίκησης αποτελούσε μάλλον εξαίρεση, καθώς οι χαϊντούκοι δεν φαίνεται να είχαν ενταχθεί στο πλέγμα της οθωμανικής εξουσίας,¹⁵ στον βαθμό τουλάχιστον που αυτό συνέβαινε με τους αρματολούς και τον θεσμό των αρματολικιών σε αρκετές επαρχίες της σημερινής Ελλάδας.¹⁶

Το 1802 η εξουσία των γενιτσάρων συγκεντρώθηκε στα χέρια τεσσάρων νταήδων.¹⁷ Στα χρόνια της κυριαρχίας των νταήδων, η κατάσταση

14. Yusuf Z. Karabişak, *Local Patriots and Ecumenical Ottomans: The Orthodox Patriarchate of Istanbul in the Ottoman Configuration of Power*, αδημ. διδακτορική διατριβή, McGill University, Μόντρεαλ 2020, σ. 259.

15. Robert W. Zens, «In the Name of Sultan: Haci Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century», *International Journal of Middle East Studies* 44 (2012), σ. 129-146.

16. Για τον θεσμό και τη συγκρότηση του αρματολισμού, βλ. Σπύρος Ι. Ασδραχάς, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία, ιη΄ και ιθ΄ αιώνες*, Αθήνα 1982, σ. 230-252.

17. Με τη λέξη «dayı» (νταής) χαρακτηρίζονταν οι ναυτικοί που κατάρχονταν από τις οθωμανικές επαρχίες της Βόρειας Αφρικής και επιδίδονταν σε πειρατικές δραστηριότητες σε όλη τη Μεσόγειο. Μεταγενέστερα ο όρος χρησιμοποιήθηκε για τους διοικητές των επαρχιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Βόρεια Αφρική. Επίσης, ο ίδιος όρος αποτελούσε τίτλο των επικεφαλής των επικουρικών σωμάτων των γενιτσάρων (yamak), οι οποίοι στρατολογούνταν από τις τάξεις των τεχνιτών.

επιδεινώθηκε και σέρβοι κνεζ μαζί με οπλισμένους χωρικούς βρήκαν καταφύγιο στην ορεινή περιοχή Σουμάδια. Οι νταήδες θέλησαν να προλάβουν την εκδήλωση ενός κινήματος εναντίον τους και εκτέλεσαν τους πλέον εξέχοντες σέρβους ευγενείς, τον Ιανουάριο του 1804, γεγονός που έμεινε γνωστό στην ιστοριογραφία ως «η σφαγή των κνεζ». Η ενέργεια αυτή είχε τα αντίθετα αποτελέσματα και στις 2 Φεβρουαρίου 1804 οι Σέρβοι αποφάσισαν να πάρουν τα όπλα για να ανατρέψουν το καθεστώς των νταήδων.¹⁸

Η εξέγερση στη Σουμάδια ξεκίνησε ως απόρροια των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων στην περιοχή, τα οποία είχε προκαλέσει η ανάληψη της εξουσίας από τους νταήδες. Αυτό αποτελεί σημαντική διαφορά σε σχέση με την Ελληνική Επανάσταση, οι ηγεσίες της οποίας στόχευαν στη συγκρότηση ενός εθνικού κράτους.

Αμέσως μετά από το ξέσπασμα της εξέγερσης στη Σουμάδια, οι οθωμανοί διοικητές των όμορων περιοχών και οι μουσουλμάνοι κάτοικοι του σαντζακίου του Σμεντέρεβο, οι οποίοι επίσης υπέφεραν από την οικονομική δυσπραγία και την υποβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου, συνέδραμαν τους εξεγερμένους Σέρβους. Μάλιστα, ο Μεγάλος Βεζίρης Χαφίζ Ισμαήλ Πασάς έδωσε εντολή να παραχωρηθεί κάθε είδους βοήθεια σε όσους αντιστέκονταν στο καθεστώς των νταήδων, προκειμένου η οθωμανική διοίκηση να απαλλαγεί από αυτούς.¹⁹ Τον Δεκέμβριο του 1804, οι κνεζ διαβεβαίωσαν την Υψηλή Πύλη, με επιστολή που είχε συνταχθεί στα σερβικά, ότι «δεν είχαν σχέση με την εξέγερση και ότι δεσμεύονταν να μεριμνήσουν, ώστε να εξασφαλιστεί η αφοσίωση των ραγιάδων στο πρόσωπο του Σουλτάνου».²⁰

Η εξέγερση μετατράπηκε σε Επανάσταση και στράφηκε εναντίον του Σουλτάνου και του οθωμανικού καθεστώτος από το 1805 και έπειτα. Οι σέρβοι επαναστάτες άρχισαν να διατυπώνουν εντονότερα αιτήματα για ανεξαρτησία και να κάνουν λόγο για σερβική πατρίδα και ελευθερία. Ο Βαλής της Βοσνίας, Σεγίντ Μεχμέτ, κρατήθηκε για σύντομο χρονικό διάστημα, το 1806, στις φυλακές του Βελιγραδίου. Ο οθωμανός αξιωμα-

Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Mehmed Mahsutoğlu, «Dayı», [Νταής], *Islam Ansiklopedisi* 9 (1994), σ. 59-60.

18. G. Castellán, *Η ιστορία των Βαλκανίων*, ό.π., σ. 340-341.

19. Süleyman Uygun, «Sirp İsyani'nin Sosyal Boyutuna Dair» [Σχετικά με την κοινωνική διάσταση της Σερβικής Εξέγερσης], Z. İskefiyeli – M. B. Çelik – S. Yazıcı (επιμ.), *Türk Tarihinde Balkanlar*, τ. 1, Sakarya 2013, σ. 645.

20. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (στο εξής: BOA), Bab-ı Asaflı Name-i Hümayun Defteri (A. DVNSNMH), αρ. 10/527, ημερομηνία Εγγίρας 20 Ramazan 1219 (23 Δεκεμβρίου 1804).

τούχος, αναφερόμενος στα σχέδια των επαναστατών, σημείωνε, μεταξύ άλλων, τα εξής: «[Οι Σέρβοι] κρατούν στα χέρια τους ένα βιβλίο ιστορίας. Αυτό κάνει λόγο για τον βασιλιά Λάζαρ, ο οποίος κάποτε πήγε στο Κόσοβο. Αυτός [ο βασιλιάς] φαίνεται ότι βάζει στο μυαλό των ραγιαδών την εξέγερση».²¹ Εκτός όμως από αυτήν τη μαρτυρία, η οθωμανική διοίκηση φαίνεται ότι δεν αξιολόγησε τη ρητορική και τα αιτήματα της Σερβικής Επανάστασης υπό το πρίσμα των νεωτερικών συνθηκών, παρ' όλο που οι ιδέες του γαλλικού ριζοσπαστισμού είχαν ήδη αρχίσει να διεισδύουν στο οθωμανικό πολιτικό λεξιλόγιο.

Η εισαγωγή την νεωτερικών όρων της Γαλλικής Επανάστασης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Ο Πρεσβευτής της Πύλης στη Βιέννη (1791-1792) Εμπουμπεκίρ Ρατίμπ Εφέντης ήταν ο πρώτος Οθωμανός που επιχειρήσε να αποδώσει τη νέα ορολογία, την προερχόμενη από το πολιτικό λεξιλόγιο της Γαλλικής Επανάστασης. Έννοιες όπως «έθνος», «πατρίδα» και «ελευθερία» ήταν άγνωστες στο πολιτειακό σύστημα των Οθωμανών ή νοηματοδοτούνταν με διαφορετικό τρόπο. Ο οθωμανός αξιωματούχος χρησιμοποίησε τη λέξη millet με το νέο της περιεχόμενο, προκειμένου να περιγράψει την έννοια του σύγχρονου έθνους (nation) ως ενός συνόλου ανθρώπων που μοιράζονται μια κοινή πατρίδα (vatan). Ο όρος vatan, έως τότε, σήμαινε τον ιδιαίτερο τόπο καταγωγής. Σε αναφορές που έστειλε στους ανωτέρους του στην Κωνσταντινούπολη σχετικά με τις εξελίξεις στην Ευρώπη, ο Εμπουμπεκίρ Ρατίμπ Εφέντης υποστήριξε ότι «η Γαλλία είναι έθνος (nation) που μοιράζεται μία κοινή πατρίδα, έχει μία κοινή θρησκεία και μιλάει μία γλώσσα», αναγνωρίζοντας έτσι τον νέο τύπο κράτους που είχε αναδυθεί στην Ευρώπη.²²

Επίσης, ο ίδιος επέλεξε τον όρο «serbestiyyet», προκειμένου να αποδώσει την έννοια του liberté. Ο όρος δήλωνε στα οθωμανικά τουρκικά ένα «ανεξάρτητο» ή «ελεύθερο» τιμάριο (serbest timar), στο οποίο είχαν παραχωρηθεί φοροαπαλλαγές. Η λέξη ελευθερία άρχισε να χρησιμοποιείται με πολιτικό περιεχόμενο από τους Οθωμανούς στα τέλη του 18ου αιώνα και η πρώτη φορά που εμφανίστηκε ο όρος σε επίσημο κείμενο ήταν στη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), σύμφωνα με τις διατάξεις της οποίας η Ρωσία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία συμφώνησαν να αναγνω-

21. D. Batakovič, «A Balkan-Style French Revolution», *ό.π.*, σ. 117.

22. Fatih Yeşil, «Looking at the French Revolution through Ottoman Eyes: Ebubekir Ratib Efendi's observations», *Bulletin of SOAS* 70/2 (2007), σ. 292.

ρίσουν τους Τάταρους της Κριμαίας ως κράτος «ελεύθερο και ανεξάρτητο από τρίτη δύναμη».²³ Επιπλέον, το 1798 ο επικεφαλής των εξωτερικών υποθέσεων της Πύλης, Αχμέτ Ατίφ Εφέντης, σε υπόμνημα που υπέβαλε στον Σουλτάνο σχετικά με την πολιτική κατάσταση στη Γαλλία, απέδωσε την ισότητα και την ελευθερία με τους όρους «müsavet ve serbestiyyet».²⁴

Οθωμανικές προσλήψεις και αντιδράσεις ενάντια στη Σερβική Επανάσταση

Η επιρροή που άσκησε η χρήση των νεωτερικών αυτών όρων στη σκέψη των διανοούμενων και των γραφειοκρατικών κύκλων της Κωνσταντινούπολης, είναι δύσκολο να ανιχνευθεί, ειδικά αν αναλογιστούμε το μικρό χρονικό διάστημα που είχε μεσολάβήσει από την εισαγωγή τους στο οθωμανικό πολιτικό λεξιλόγιο έως το ξέσπασμα της Σερβικής Επανάστασης.

Οι Οθωμανοί θεώρησαν ότι είχαν να αντιμετωπίσουν μια εξέγερση που εκτυλισσόταν σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, την οποία ονόμαζαν *Sırb*· κατά την άποψή μου ο όρος αυτός ήταν γεωγραφικός και όχι εθνικός. Από τα μέσα του 1805 ο όρος «*Sırb reaya*» άρχισε να αντικαθίσταται στα έγγραφα που παρήγαν οι γραφειοκράτες της Πύλης από τις φράσεις «*Sırb asiler*» (σέρβοι αντάρτες), «*Sırb eşkiyalar*» (σέρβοι ληστές) και «*Sırb sergerdeleri*» (σέρβοι επικεφαλής σε κακοήθεις πράξεις).²⁵

Αναζητώντας τα αίτια της εξέγερσης, οι Οθωμανοί θεώρησαν ότι την είχαν υποκινήσει οι Ρώσοι και το ενδεχόμενο κοινής στρατιωτικής δράσης εκ μέρους των Σέρβων και των Ρώσων, μετά από την έναρξη του Ρωσο-οθωμανικού Πολέμου των ετών 1806-1812, ενέτεινε τις ανησυχίες της Πύλης. Εκείνο που προείχε για τις οθωμανικές αρχές, ήταν να καταπνίξουν την ανταρσία των υπηκόων τους. Στο πλαίσιο αυτό ο Σεϊχουλισλάμης Μεχμέτ Έσαντ Εφέντης εξέδωσε, στις 10 Απριλίου 1806, φετβά, με τον οποίο κήρυξε Ιερό Πόλεμο ενάντια στους Σέρβους και παρακινούσε τους μουσουλμάνους να πάρουν το όπλα και να καταστείλουν την εξέγερση.²⁶ Οι Σέρβοι απώλεσαν το καθεστώς των «ζιμμήδων», δηλαδή

23. Bernard Lewis, «Serbestiyyet», *Iktisat Fakültesi Mecmuası* 41 (2011), σ. 49.

24. Hüseyin Yılmaz, «From Serbestiyyet to Hürriyet: Ottoman Statesmen and the Question of Freedom during the Late Enlightenment», *Studia Islamica* 111 (2016), σ. 211-213.

25. Ενδεικτικά, βλ. BOA, Hatt-ı Hümayun (στο εξής: HAT), αρ. 136/5577, ημερομηνία Εγίρας 10 Ramazan 1220 (2 Δεκεμβρίου 1805), BOA, HAT, αρ. 133/5518, ημερομηνία Εγίρας 28 Şevval 1220 (1 Ιανουαρίου 1806).

26. Yusuf Z. Karabıçak, «Who were the rebellious Rum? Ottoman attempts to

των «προστατευόμενων», και εξέπεσαν στο καθεστώς των «χαρμπήδων» (harbiler), των ατόμων δηλαδή που βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την ισλαμική κοινότητα.²⁷ Σύμφωνα με τον ιερό νόμο, οι μουσουλμάνοι είχαν δικαίωμα να λεηλατήσουν τις περιουσίες των Σέρβων και να αιχμαλωτίσουν τις συζύγους και τα παιδιά τους, πράγμα που φαίνεται ότι έπραξαν επανειλημμένα κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών.²⁸

Η οθωμανική αντίδραση δεν περιορίστηκε στη χρήση βίας. Ο Y. Karabıçak μας πληροφορεί ότι οι οθωμανικές αρχές εξουσιοδότησαν, τον Νοέμβριο του 1807, έναν ορθόδοξο Μητροπολίτη, κατά πάσα πιθανότητα τον Βιδινίου Αυξέντιο, προκειμένου να μεσολαβήσει και να νοουθετήσει τους Σέρβους, ώστε να διατηρήσουν τους δεσμούς αφοσίωσης στο οθωμανικό κράτος.²⁹ Αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά που οι Οθωμανοί αξιοποίησαν το κύρος της Ορθόδοξης Εκκλησίας, προκειμένου να διαπραγματευτούν με τους Σέρβους. Λίγα χρόνια νωρίτερα, το 1801, ο διοικητής της Βοσνίας, Εμπουμπεκίρ Πασάς, είχε ζητήσει από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Καλλίνικο Δ΄ να γράψει επιστολή προς τους Σέρβους, προκειμένου να εξασφαλίσει τη συνεργασία τους ενάντια στο καθεστώς των γενιτσάρων του Βελιγραδίου.³⁰ Τα γεγονότα αυτά αποδεικνύουν την «αναβάθμιση» του ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως, όσον αφορά στην πνευματική και πολιτική επιρροή του στο σύνολο των ορθόδοξων πληθυσμών της Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα μετά από την κατάργηση του Πατριαρχείου του Ιπεκίου (1766) και της Αρχιεπισκοπής της Αχρίδας (1767).³¹

Οι Οθωμανοί, επίσης, έδειξαν συμβιβαστικές διαθέσεις για την επίλυση του ζητήματος, όταν αποδέχτηκαν τις προτάσεις του επικεφαλής της σερβικής αντιπροσωπίας στην Κωνσταντινούπολη, Petar Ičko, οι οποίες οδήγησαν στην υπογραφή της ομώνυμης συνθήκης, το καλοκαίρι του 1806.³²

define the rebels and take measures against them during the early days of the Greek War of Independence», προφορική ανακοίνωση στο Workshop με τίτλο «1821: What made it Greek and Revolutionary?», που οργάνωσε το Κέντρο Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών στην Αθήνα, στις 4 και 5 Ιουλίου 2018.

27. Ahmet Özel, «Harbi», *İslam Ansiklopedisi* 16 (1997), σ. 112-114.

28. Cabi Ömer Efendi, *Cabir Tarihi*, I, επιμ. Mehmet Ali Beyan, Άγκυρα, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, σ. 505-506.

29. Y. Karabıçak, *Local Patriots*, ό.π., σ. 174-175.

30. S. Uygun, «Sırp İsyani'nin Sosyal Boyutuna Dair», ό.π., σ. 642.

31. Παρασκευάς Κονόρτας, *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, 17ος – αρχές 20ού αιώνα*, Αθήνα 1998, σ. 217-229.

32. S. Aslantaş, «Sırp İsyani'nin», ό.π., σ. 121.

Η άρνηση, όμως, αυτήν τη φορά των Σέρβων, να αποδεχτούν τους όρους της συνθήκης, και τα αιτήματά τους περί αυτοδιάθεσης οδήγησαν στην επανάληψη των εχθροπραξιών. Ο οθωμανός χρονικογράφος Cabi μας πληροφορεί ότι κατά τη διάρκεια της προέλασης των οθωμανικών δυνάμεων προς τις κεντρικές επαρχίες της Σερβίας, «ορισμένοι κοτζαμπάσηδες των άπιστων ζήτησαν από τον Χουρσίτ Πασά να μεσολαβήσει στον Σουλτάνο, προκειμένου να τους χορηγηθεί αμνηστία, δίνοντας την υπόσχεση να πληρώνουν τους φόρους, όπως παλιά, αλλά ο Χουρσίτ Πασάς απέρριψε την πρότασή τους και έστειλε στην Πύλη αρκετά κεφάλια των εξεγερθέντων».³³ Αυτή η σκληρή στάση οφείλεται στις σφαγές που είχαν διαπράξει οι σέρβοι επαναστάτες τον Ιούλιο του 1809 στην περιοχή του Νόβι Παζάρ, όταν, κατά τη διάρκεια νυχτερινής εφόδου, είχαν πυρπολήσει μέρος της πόλης και είχαν σκοτώσει νέους και ηλικιωμένους μουσουλμάνους.³⁴

Την ίδια περίπου περίοδο, αξιωματούχοι της Πύλης αρνήθηκαν να ικανοποιήσουν αιτήματα των Σέρβων, υποστηρίζοντας ότι «οι προτάσεις τους εγείρουν την υποψία ότι στόχος τους είναι να παύσουν να είναι υπήκοοι του Σουλτάνου και να αποκτήσουν έναν τρόπο διοίκησης που μοιάζει με αυτόν της δημοκρατίας (cumhurluk suretini kesb eylemek)».³⁵ Ο όρος «cumhur / cumhuriyet» προέρχεται από τα αραβικά και σημαίνει πλειονότητα.³⁶ Στα οθωμανικά είχε διττή σημασία: από τη μια είχε αρνητικό πρόσημο, καθώς σήμαινε την οχλοκρατία, και από την άλλη χρησιμοποιούνταν για να περιγραφεί ένα πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης, στο οποίο οι κρατικές υποθέσεις διευθετούνταν από έναν ηγεμόνα, με τη συνδρομή μιας ομάδας επιφανών αντρών.³⁷ Κατά πάσα πιθανότητα, η οθωμανική διοίκηση αντιλαμβάνόταν τον όρο ως αντίστοιχο του «republic» ή ως ένα «σύστημα αριστοκρατίας», χωρίς να έχει κατανοήσει πλήρως τη δομή και τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος («democracy»).

Οι Οθωμανοί ενδέχεται να ήταν ενήμεροι και για τις προτάσεις των Σέρβων προς την Αυστρία, τη Γαλλία και τη Ρωσία σχετικά με τη δημιουργία ενός «αυτόνομου σερβικού κράτους» υπό την προστασία της αντίστοιχης δύναμης, στην οποία είχε υποβληθεί η σχετική πρόταση.

33. Cabi Ömer Efendi, *Cabir Tarihi, I*, ό.π., σ. 517.

34. Mehmet Atallah Şânî-Zâde, *Şânî-Zâde Târîhi, 1223-1237 (1808-1821)*, τ. 1, επιμ. Ziya Yilmazer, Κωνσταντινούπολη, Çamlıca Basım Yayın, 2008, σ. 237.

35. Y. Karabıçak, *Local Patriots*, ό.π., σ. 285.

36. Selim Ögüt, «Cumhur» [*Δημοκρατία / όγλος*], *İslam Ansiklopedisi* 8 (1993), σ. 94.

37. Marinos Sariyannis, «Ottoman Ideas on Monarchy Before the Tanzimat Reforms», *Turcica* 47 (2016), σ. 45.

Σε κάθε περίπτωση, οι Οθωμανοί αξιολογούσαν το σερβικό ζήτημα ως εσωτερική υπόθεση και δεν αποδέχονταν τη μεσολάβηση των ξένων Δυνάμεων. Για παράδειγμα, όταν ο Πρόξενος των Αψβούργων στην Κωνσταντινούπολη ζήτησε από τον Σουλτάνο να δεχτεί την επιστροφή των σέρβων προσφύγων που είχαν καταφύγει στην επικράτεια του Φραγκίσκου Α΄, οι Οθωμανοί υποστήριξαν ότι το αίτημα αυτό αποτελεί ένδειξη θράσους και ότι οι ίδιοι είναι αποκλειστικά υπεύθυνοι για την επίλυση ενός ζητήματος των υπηκόων τους.³⁸

Το 1812, κατά τη διάρκεια προπαρασκευαστικών συνομιλιών για την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης με τη Ρωσία, ο επικεφαλής της οθωμανικής αντιπροσωπίας, Αχμέτ Πασάς, τόνισε στον ρώσο αρχιστράτηγο Κουτούζοφ ότι οι Σέρβοι είναι υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ότι επιθυμεί τη διευθέτηση του σερβικού ζητήματος και την αποκατάσταση της οθωμανικής έννομης τάξης.³⁹

Ο χρονικογράφος Σανί Ζαντέ, στο δίτομο έργο του που εξιστορεί τα γεγονότα των ετών 1808-1821, αναφερόταν στους σέρβους επαναστάτες χρησιμοποιώντας τους όρους «Sirplu reaya», «Sirplu zimmi» και «Sirb Milleti»). Ο ίδιος χαρακτήρισε τον Καραγεώργη της Σερβίας «επικεφαλής των ληστών», ενώ αργότερα, περιγράφοντας τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των Οθωμανών με μια αντιπροσωπία των κνεζ υποστήριξε πως οι τελευταίοι αξίωναν την εγκαθίδρυση μιας «ανεξάρτητης κυβέρνησης» (müstakil bir hükümet).⁴⁰

Ο Σανί Ζαντέ χρησιμοποίησε άλλοτε προ-νεωτερικούς και άλλοτε νεωτερικούς όρους για να περιγράψει τους σέρβους επαναστάτες. Χαρακτηρίζοντάς τους «χαρμπήδες» και «ληστές» θεωρούσε την εξέγερσή τους αποστασία και άνομη συμπεριφορά απέναντι στη σουλτανική ευεργεσία και προστασία. Ταυτόχρονα, όμως, ο οθωμανός χρονικογράφος περιέγραψε τους Σέρβους και ως μιλλέτι, χρησιμοποιώντας τον όρο με τη νεωτερική έννοια του έθνους ως μονάδας πολιτικής αυτοδιάθεσης. Η προσθήκη ότι οι επικεφαλής του σερβικού μιλλετιού αξίωναν την εγκαθίδρυση ανεξάρτητης κυβέρνησης, μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι ο Σανί Ζαντέ είχε αντιληφθεί πως οι Σέρβοι επιθυμούσαν να αποσπαστούν από το καθεστώς του ραγιά και να σχηματίσουν μια ανεξάρτητη πολιτική διοίκηση.

Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο οθωμανός χρονικογράφος άρχισε να συνθέτει το έργο του στα τέλη της δεκαετίας του 1810. Στη συγχρονία

38. M. A. Şâni-Zâde, *Şâni-Zâde Târîhi*, ό.π., σ. 237.

39. S. Aslantaş, «Sirp İsyani'nin», σ. 129.

40. M. A. Şâni-Zâde, *Şâni-Zâde Târîhi*, ό.π., σ. 611.

των γεγονότων, κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 19ου αιώνα, οι Οθωμανοί ερμήνευσαν τη Σερβική Επανάσταση με κοινωνικούς όρους, θεωρώντας ότι με τα κατάλληλα μέτρα και με την παροχή προνομίων θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την υποταγή και την αφοσίωση των Σέρβων στο πρόσωπο του Σουλτάνου.

Αυτές οι αντιλήψεις αποτυπώνονται και στην οθωμανική διατύπωση της Συνθήκης του Βουκουρεστίου (1812). Στο 8ο άρθρο της Συνθήκης, το οποίο ρυθμίζει τις σχέσεις της Πύλης με το «σερβικό μιλλέτι», αναφέρονται τα εξής:

Το σερβικό μιλλέτι από αρχαιοτάτων χρόνων αποτελείται από ραγιάδες που είναι υπόχρεοι κεφαλικού φόρου στο Υψηλό Οθωμανικό Κράτος, το οποίο τους συμπεριφέρεται με έλεος και γενναιοδωρία. Όταν έγινε φανερό ότι το μιλλέτι αυτό μετάνιωσε ειλικρινά για τις πράξεις του, το Υψηλό Κράτος έκρινε ότι είναι απαραίτητο να ξεχαστούν εντελώς αυτές οι πράξεις. Αποφασίστηκε, επομένως, να γκρεμιστούν όλες οι οχυρώσεις και τα κάστρα που είχαν κτιστεί κατά τη διάρκεια των μαχών και δεν υπήρχαν παλαιότερα στην περιοχή που κατοικούσαν οι άνθρωποι του προαναφερθέντος μιλλετιού. Παρομοίως, αποφασίστηκε να παραδοθούν τα πολεμοφόδια στους φρούραρχους που θα διοριστούν, οι οποίοι έχουν την υποχρέωση να μην τα χρησιμοποιήσουν για να ζημιώσουν και να προκαλέσουν καταπίεση στο μιλλέτι των Σέρβων, κάτι άλλωστε που είναι αντίθετο στα δικαιώματα των ραγιάδων. Το Υψηλό Κράτος δείχνει τη γενναιοδωρία του και επιθυμεί να κερδίσει τις καρδιές των υπηκόων (istimalet) και παραχωρεί στους ραγιάδες τη γενναιοδωρία του, όμοια με αυτή που έχει αποδοθεί σε ορισμένα νησιά της Μεσογείου και σε άλλες περιοχές. [Οι Σέρβοι] μπορούν να διευθετούν τις εσωτερικές τους υποθέσεις οι ίδιοι, καθώς και να συλλέγουν και να αποδίδουν τους φόρους [...].⁴¹

Οθωμανικές προσλήψεις της Ελληνικής Επανάστασης και σημασιολογικές μετατοπίσεις του όρου Rum milletti

Αμέσως μετά από το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης, οι Οθωμανοί γνώριζαν το περιεχόμενο της νεωτερικής πολιτικής ορολογίας και τους στόχους των επαναστατημένων υπηκόων τους από τις επιστολές και προκηρύξεις των Ελλήνων που είχαν πέσει στα χέρια τους και είχαν μεταφραστεί στα οθωμανικά τουρκικά (μεταξύ αυτών οι επιστολές του Αλέξανδρου

41. Στο ίδιο, σ. 554-555.

Υψηλάντη προς τον Μίλος Οβρένοβιτς, με κομιστή τον Φιλικό Αριστεΐδη Παπά,⁴² και η επαναστατική προκήρυξη «Μάχου Υπέρ Πίστεως και Πατρίδος».⁴³ Παρ' όλα αυτά, η μελέτη του αρχαιακού υλικού που παράχθηκε κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών μετά από την κήρυξη της Επανάστασης, αποκαλύπτει ότι ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β' και οι αξιωματούχοι του κράτους περιέγραψαν την Ελληνική Επανάσταση ως «isyani» (εξέγερση), «fesad» (συνωμοσία) και «ihanel» (προδοσία). Τους επαναστατημένους Έλληνες τους χαρακτήρισαν ως «Rum milletii» (μιλλέτι των Ρωμιών), «asiler» (στασιαστές / αντάρτες) «eskiya-yi Rum» (ληστές Ρωμιούς), «reaya» (ραγιαδάδες) και «harbi» (χαρμπήδες), που είχαν επαναστατήσει μαζικά (külli-yen και bi'l-cümle), με στόχο να καταστρέψουν το Ύψηλό Κράτος.⁴⁴

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα: τι εννοούσαν οι Οθωμανοί με τις φράσεις «Rum milletii» και «καθολική εξέγερση των Ρωμιών»; Με τον όρο «Rum» δεν υποδηλώνονταν μονάχα οι ελληνικής καταγωγής ορθόδοξοι της Αυτοκρατορίας, αλλά όλοι οι σερβικής, βουλγαρικής, αλβανικής και αραβικής καταγωγής υπήκοοι της Πύλης καθώς και οι τουρκόφωνοι χριστιανοί, οι οποίοι ανήκαν στον πνευματικό έλεγχο του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης.⁴⁵ Το γεγονός ότι το ελληνορθόδοξο μιλλέτι ήταν διεσπαρμένο σε όλη την επικράτεια της Αυτοκρατορίας, αποτελώντας μια υπερτοπική ομάδα, οδήγησε τις οθωμανικές αρχές στη σκέψη ότι είχαν να αντιμετωπίσουν μια καθολική εξέγερση των χριστιανών υπηκόων τους και ότι βρίσκονταν αντιμέτωποι όχι μόνο με τους ελληνόφωνους χριστιανούς αλλά με το σύνολο των ορθόδοξων υπηκόων, στους οποίους όμως δεν συμπεριλαμβάνονταν πλέον οι Σέρβοι.

Στην οθωμανική μετάφραση των επιστολών που κατασχέθηκαν μετά από τη σύλληψη του Αριστεΐδη Παπά, αναφερόταν ότι ο «Υψηλάντης

42. Arsh L. Grigori, *Η Φιλική Εταιρεία στη Ρωσία. Ο απελευθερωτικός αγώνας του ελληνικού λαού στις αρχές του 19ου αιώνα και οι ελληνορωσικές σχέσεις*, μτφρ. Γιώτα Ματέρη – Δημήτρης Πατέλης, Αθήνα 2011, σ. 397, 504-507.

43. Hakan Erdem, «Μη λογίζετε τους έλληνες σκαφτιάδες της γης. Οι αντιδράσεις της οθωμανικής εξουσίας στην Ελληνική Επανάσταση», Θάλεια Δραγώνα – Φαρούκ Μπιρτέκ (επιμ.), *Ελλάδα και Τουρκία, πολίτης και έθνος – κράτος*, Αθήνα 2006, σ. 160.

44. Ενδεικτικά, βλ. BOA, HAT, αρ. 401/21044, 5 Safer 1237 (21 Νοεμβρίου 1821)· BOA, HAT, αρ. 203/10518, χ.χ.

45. Paraskevas Konortas, «From Tâ'ife to Millet: Ottoman Terms for the Ottoman Greek Orthodox Community», Dimitris Gondicas – Charles Issawi (επιμ.), *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy and Society in the Nineteenth Century*, Πρίνστον 1999, σ. 169-179.

είχε τεθεί επικεφαλής όλου του μιλλετιού των Ρωμιών» και ότι «ήταν έτοιμος να προσφέρει τις υπηρεσίες του στον επικεφαλής του σερβικού μιλλετιού του Μίλος», προκειμένου να συνεργαστούν εναντίον του Οθωμανικού Κράτους. Η διατύπωση αυτή μπορεί να μας οδηγήσει στη διαπίστωση ότι οι Οθωμανοί άρχισαν να προσλαμβάνουν τους ορθόδοξους υπηκόους ως δύο διαφορετικές οντότητες-κοινότητες: τους Σέρβους και τους υπόλοιπους ορθόδοξους, ανεξαρτήτως εθνότητας.⁴⁶

Αναζητώντας τα εσωτερικά αίτια της Ελληνικής Επανάστασης, οι Οθωμανοί θεώρησαν πως αυτή την είχαν υποθάψει οι καταχρήσεις των τοπικών διοικητών, η απομάκρυνση των σοφών αντρών από τις υποθέσεις τους κράτους⁴⁷ και η ολιγωρία των αξιωματούχων της οθωμανικής κυβέρνησης στην Πελοπόννησο να καταστείλουν το κίνημα των «αχάριστων» υπηκόων τους άμεσα.⁴⁸ Επίσης, αναφέρονταν στην προαιώνια έχθρα του ρωμέικου μιλλετιού εναντίον των μουσουλμάνων, την οποία υπέθαλπαν οι παπάδες ξεσηκώνοντας το σύνολο του μιλλετιού. Ο αξιωματούχος της Πύλης Γιουσούφ Ελ Μοραβί, ο οποίος, τον Μάρτιο του 1821, βρισκόταν στο Ναύπλιο, σχολιάζοντας στα απομνημονεύματά του τα αίτια της Επανάστασης υποστήριξε πως «από παλιά, κάθε φορά που οι Ρωμιοί άπιστοι έβγαιναν από τα όρια της υποταγής, αυτό οφειλόταν στο θρησκευτικό μίσος και τις παλιές εχθρότητες του κόσμου».⁴⁹

Παράλληλα με αυτές τις «παραδοσιακές» προσλήψεις της Επανάστασης, ορισμένοι διανοούμενοι είχαν αρχίσει να αντιλαμβάνονται την ανάδυση της εθνικής ιδεολογίας και τις προϋποθέσεις που οδηγούσαν στη συγκρότησή της. Ο Σανί Ζαντέ σημείωνε ότι «επιδέξιοι δάσκαλοι που είχαν σπουδάσει στην Ευρώπη, συγκεντρώθηκαν σε σχολεία στον Μοριά, στο Αίβαλί, στη Σμύρνη, στη Σάμο, στη Βλαχία, στη Μολδαβία και στην Κωνσταντινούπολη, και έκαναν λόγο για ελευθερία σε στεριά και θάλασσα, για ελληνικό κράτος (Devlet-i Yunan) και για την ιστορία της χώρας των Ρουμ (Rumiyan tevarihi)»⁵⁰. Ο Έσαντ, ο χρονικογράφος της Πύλης που καταπιάστηκε με την αφήγηση των γεγονότων της Ελληνικής Επανάστασης έως το 1826, έγραψε ότι «οι Ρώσοι και τα άλλα (ευ-

46. BOA, HAT, αρ. 1122/44927-F, χ.χ.

47. Mehmed Atallah Şânî-Zâde, *Şânî-Zâde Târîhi, 1223-1237 (1808-1821)*, τ. 2, επιμ. Ziya Yilmazer, Κωνσταντινούπολη 2008, σ. 1027.

48. Σοφία Λαΐου – Μαρίνος Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση. Από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά*, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, 2019, σ. 81.

49. Στο ίδιο, σ. 69.

50. M. A. Şânî-Zâde, *Şânî-Zâde Târîhi*, ό.π., τ. 2, σ. 1188.

ρωπαϊκά) κράτη εξαπάτησαν τους Ρωμιούς, κάνοντας λόγο για ίδρυση Ελληνικής Δημοκρατίας (Yunan Cumhuriyeti) και για ελευθερία»,⁵¹ ενώ ο Γιουσούφ Ελ Μοραβί υποστήριξε ότι «όλα τα διαφορετικά έθνη υπόκεινται στη δίψα για ανεξαρτησία και μόνο εξ ανάγκης προσποιούνται ότι δέχονται και συναινούν στη δουλεία».⁵²

Όσον αφορά στα εξωτερικά αίτια της Ελληνικής Επανάστασης, οι Οθωμανοί ήταν πεπεισμένοι πως το ξέσπασμά της είχε υποδαυλιστεί από τη Ρωσία και από άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Παρά το γεγονός ότι ο ρώσος Πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Στρογκανώφ επιχειρήσε να διαψεύσει τις φήμες περί ρωσικής υποκίνησης της Επανάστασης, ο ίδιος ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ εξέφρασε επανειλημμένα την άποψη ότι η στάση του ρωμείου μιλλετιού οφειλόταν ξεκάθαρα σε συνωμοσία των Ρώσων.⁵³ Ο Έσαντ θεώρησε ύποπτο τον ρόλο της Αγγλίας, «η οποία είχε καταστεί αργυραμοιβός της Ευρώπης και ευνόησε [την εξέγερση], επιθυμώντας τα κέρδη που θα μπορούσε να αποκομίσει από την παραχώρηση δανείων [στους Ρωμιούς]». Επιπλέον, ο Σανί Ζαντέ, σχολιάζοντας την ανάμειξη των Μεγάλων Δυνάμεων στην ελληνική υπόθεση σημείωσε ότι:

Το ρωμείο μιλλέτι ξεσηκώθηκε με τη συμμετοχή των παπάδων, οι οποίοι έκαναν λόγο για την ίδρυση του ελληνικού κράτους (Zuhur-i Devlet-i Yunan). Σε παλαιά συγγράμματα μερικών χωρών που είναι μέλη της Ιεράς Συμμαχίας [αναφέρεται] η δέσμευσή τους να αναλάβουν την ελευθερία όλων των χριστιανικών μιλλετιών. Η διάσημη αυτή απόφαση, παρ' όλο που δεν έχει διατυπωθεί ξεκάθαρα, είναι σαφές πως αποπλάνησε [τους χριστιανούς] ραγιαδες του Υψηλού Κράτους και αποτέλεσε αιτία για αναταραχή και συμμετοχή στη συνωμοσία, σε όσους επιθυμούν να προκαλέσουν εξέγερση. Είναι συνεπώς ξεκάθαρο ότι ορισμένα φράγκικα [ευρωπαϊκά] κράτη συνδράμουν φανερά ή κρυφά [τους εξεγερθέντες] και παραβλέποντας ή δείχνοντας ανοχή στις κακούργες πράξεις τους, ενθαρρύνουν [τη συνωμοσία]. Είναι, επίσης, σαφές ότι συγκεντρώνονται άτομα από κάθε φυλή των χριστιανικών κρατών για να βοηθήσουν τους Ρωμιούς, γεγονός που θα προκαλέσει διάφορα προβλήματα».⁵⁴

51. Mehmed Es'ad, *Vakanüvis Es'ad Efendi Tarihi 1237-1241 / 1821-1826*, επιμ. Ziya Yilmazer, Κωνσταντινούπολη 2000, σ. 572.

52. Σ. Λαΐου – Μ. Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, ό.π., σ. 68.

53. Ηλίας Κολοβός – Σουκρού Ιλιτζίκ – Μοχάμαντ Σαχριάτ Παναχί, *Η οργή του σουλτάνου. Αιτόγραφα διατάγματα του Μαχμούτ Β΄ το 1821*, Αθήνα, ΕΑΠ, 2021, σ. 138.

54. M. A. Şânî-Zâde, *Şânî-Zâde Târîhi*, ό.π., τ. 2, σ. 1082-1083.

Τα μέτρα που έλαβαν οι Οθωμανοί για την καταστολή της Ελληνικής Επανάστασης, δεν ήταν πολύ διαφορετικά σε σχέση με αυτά που εφαρμόστηκαν ενάντια στους Σέρβους: χρήση στρατιωτικής βίας ενάντια στους εξεγερθέντες, παραδειγματική τιμωρία των πρωτεργατών της εξέγερσης, έκδοση φετβάδων, με τους οποίους παραχωρούνταν η άδεια για τη λεηλασία και τη δήμευση των περιουσιών των εξεγερμένων, απόρριψη της παρέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων στις εσωτερικές υποθέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και άσκηση της πολιτικής του *istimalet*.⁵⁵

Όσον αφορά στην Ελληνική Επανάσταση, το γεγονός ότι οι ελληνικής καταγωγής υπήκοοι του Σουλτάνου αποτελούσαν υπερτοπική εθνοθηρησκευτική κοινότητα, σε συνδυασμό με την αδυναμία της Πύλης να καταπνίξει την Επανάσταση, ώθησε τον Σουλτάνο στην έκδοση αρκετών διαταγμάτων, με τα οποία ζητούσε από τους μουσουλμάνους να εγκαταλείψουν τον έκλυτο τρόπο ζωής και την πολυτέλεια, να αναπτύξουν δεσμούς αλληλεγγύης και να εξοπλιστούν για να αντιμετωπίσουν τον «εσωτερικό εχθρό». Επρόκειτο για μια προσπάθεια κινητοποίησης της μάζας των μουσουλμανικών πληθυσμών, ως ένα είδος κοινωνικής μηχανικής, η οποία δεν εφαρμόστηκε στη σερβική περίπτωση, επειδή η Επανάσταση ήταν περιορισμένη σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή.⁵⁶

Ένα ακόμα μέτρο που υιοθέτησαν οι Οθωμανοί, ήταν η επιστράτευση της ιδεολογικής και πολιτικής ισχύος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στους ορθόδοξους υπηκόους του Σουλτάνου. Οι αξιωματούχοι της Πύλης κάλεσαν τον Γρηγόριο Ε΄ να συνεργαστεί με τις οθωμανικές αρχές καταγράφοντας και ορίζοντας εγγυητές για τους Ρωμιούς της Πόλης.⁵⁷ Ο Πατριάρχης ενεργώντας καθ' υπόδειξη ή σε συνεργασία με τους Οθωμανούς, αφόρισε τον ηγεμόνα της Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσο, τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και την Επανάσταση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Ταυτόχρονα, ο Γρηγόριος Ε΄, ενεργώντας σύμφωνα με τον «υπερεθνοτικό» χαρακτήρα του Πατριαρχείου, ενημέρωσε τις οθωμανικές αρχές ότι «κάλεσε σέρβους κνεζ και ιερείς, και τους προειδοποίησε ότι το Υψηλό Κράτος είναι αναγκασμένο να πάρει προφυλάξεις λόγω της στάσης του μιλλετιού των Ρωμιών και ότι θα πρέπει να παραμείνουν στο Πατριαρχείο, μέχρις

55. Πρόκειται για χορήγηση αμνηστίας και παραχώρησης προνομίων, προκειμένου οι αρχές να «κερδίσουν τις καρδιές των υπηκόων». Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Elias Kolovos, «Istimalet: What do we actually know about it?», Marinos Sariyannis (επιμ.), *Political Thought and Practice in the Ottoman Empire*, Πέθυμο 2019, σ. 59-70.

56. Η. Κολοβός – Σ. Γκιτζάκ – Μ. Σ. Παναχί, *Η οργή του σουλτάνου*, ό.π., σ. 214.

57. BOA, HAT, αρ. 203/10518-1, χ.χ.

ότου τακτοποιηθεί το ζήτημα).⁵⁸ Ωστόσο, στο Αυτοκρατορικό Συμβούλιο που συνεκλήθη στις 7 Απριλίου 1821, αποφασίστηκε η καθαίρεση και ο δημόσιος απαγχονισμός του Πατριάρχη. Στη θέση του Γρηγορίου Ε' εξελέγη πατριάρχης ο βουλγαρικής καταγωγής Ευγένιος Β'. Ο Δ. Σταματόπουλος σχολιάζει την εκλογή βουλγαρόφωνων ή βουλγαρικής καταγωγής προσώπων για το αξίωμα του Πατριάρχη (Χρυσάνθος 1824-1826, Αγαθάγγελος 1826-1830) ως μια απόπειρα εκ μέρους των Οθωμανών να περιορίσουν την «ηγεμονία» του ελληνόφωνου στοιχείου.⁵⁹

Όσα αναφέρθηκαν, έως τώρα, αποτυπώνουν συμπυκνωμένα τις οθωμανικές προσλήψεις απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους της. Σημαντικό είναι το ερώτημα αν οι θεωρήσεις αυτές διαφοροποιήθηκαν, προόδου της Επανάστασης. Σε έγγραφο που εντοπίστηκε στα Κρατικά Αρχεία της Προεδρίας της Τουρκικής Δημοκρατίας, σώζεται η μετάφραση στα οθωμανικά τουρκικά του προοιμίου του Συντάγματος της Επιδαύρου και της διακήρυξης της «πολιτικής αυτού υπάρξεως και ανεξαρτησίας του ελληνικού έθνους».⁶⁰ Σε αυτά τα κείμενα αποτυπώνεται η καταστατική πολιτική αρχή της τότε αναδυόμενης εθνικής ιδεολογίας. Οι Οθωμανοί, από την πλευρά τους, κλήθηκαν να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν όχι μόνο τις πολιτικές-εθνικές επιδιώξεις των Ελλήνων αλλά και τις βασικές πολιτειακές αρχές του καθεστώτος που επιθυμούσαν να εγκαθιδρύσουν. Στην οθωμανική μετάφραση του κειμένου η φράση «το Έθνος των Ελλήνων» αποδόθηκε ως «Yunan milleti». Αυτό, σε συνδυασμό με τους νεωτερικούς όρους του κειμένου (έθνος, πατρίδα, ελευθερία, φυσικά δίκαια), μας δίνει τη δυνατότητα να υποθέσουμε ότι οι Οθωμανοί είχαν αρχίσει να συνειδητοποιούν τα αίτια και τους στόχους της Ελληνικής Επανάστασης. Στα επόμενα χρόνια, η χρήση του όρου Yunan συναντάται συχνότερα στα οθωμανικά τεκμήρια. Οι Οθωμανοί με την ονομασία αυτή χαρακτηρίζαν τους ελληνικής καταγωγής ορθόδοξους υπηκόους τους που διεκδικούσαν την ανεξαρτησία τους στην Πελοπόννησο, στη Στερεά και στα νησιά του Αιγαίου. Ωστόσο, για ιδεολογικούς και πολιτικούς λόγους συνέχισαν να χαρακτηρίζουν τους Έλληνες «ρωμιούς αντάρτες» θεωρώντας τους πάντοτε ως «υπηκόους που στασίασαν».

58. Η. Κολοβός – Σ. Γκιτζάκ – Μ. Σ. Παναχί, *Η οργή του σουλτάνου*, ό.π., σ. 214.

59. Dimitris Stamatopoulos, «Bulgarian Patriarchs and Bulgarian Neophanariotes: Continuities and Discontinuities in the Ecumenical Patriarchate During the Age of Revolution», Michel De Dobbeleer – Stijn Vervaeke (επιμ.), (*Misunderstanding the Balkans: Essays in Honor of Raymond Detrez*, Γκεντ 2013, σ. 45-58.

60. BOA, HAT, 1222/4772, ημερομηνία Εγίρας 21 Rebiülahir 1237 (15 Ιανουαρίου 1822).

Συμπεράσματα

Η Ελληνική και η Σερβική Επανάσταση παρουσιάζουν αρκετές αποκλίσεις: καταρχάς το ξέσπασμα κάθε Επανάστασης προκλήθηκε από διαφορετικά αίτια, μιας και η Σερβική ξεκίνησε ως μορφή ένοπλης αντίθεσης στις αυθαιρεσίες των τοπικών οθωμανικών αρχών και στερούνταν της ιδεολογικής προετοιμασίας που προηγήθηκε στην ελληνική περίπτωση. Επίσης, σημαντικές διαφορές έχει η έκταση του γεωγραφικού χώρου, όπου διαδραματίστηκαν τα επαναστατικά γεγονότα, όπως επίσης και ο βαθμός και η χρονική συγκυρία της επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων. Ακόμα και τα αποτελέσματα των δύο αυτών Επαναστάσεων υπήρξαν διαφορετικά, καθώς η Ελληνική ολοκληρώθηκε με την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού Βασιλείου, ενώ οι Σέρβοι πέτυχαν μόνο την αναγνώριση της αυτονομίας τους.

Ωστόσο, στην πορεία τους και οι δύο Επαναστάσεις αμφισβήτησαν την νομιμότητα της οθωμανικής εξουσίας και την υποχρέωση νομιμοφροσύνης των μη μουσουλμάνων υπηκόων απέναντι στο πρόσωπο του Σουλτάνου. Οι Οθωμανοί εφάρμοσαν και στις δύο περιπτώσεις παρόμοια μέτρα, προκειμένου να επαναφέρουν τους υπηκόους στο καθεστώς του ζιμμή.

Η σημαντικότερη διαφορά των δύο Επαναστάσεων αφορά στην επίδραση που είχαν στην πολιτική σκέψη και στην ιδεολογία των Οθωμανών. Με την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού Βασιλείου σε γεωγραφική περιοχή που ως τότε αποτελούσε τμήμα των εδαφών της, η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να αποδεχτεί τον ακρωτηριασμό της. Η «εξέγερση» των ρωμιών υπηκόων και η «αναμέτρηση» των Οθωμανών με τις νεωτερικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης μέσα στην επικράτεια της Αυτοκρατορίας οδήγησε στον ριζικό μετασχηματισμό των θεσμών του οθωμανικού κράτους, που αποτυπώθηκε με την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων. Τα επόμενα χρόνια η μέριμνα των Οθωμανών να «προστατεύσουν» τους ορθόδοξους υπηκόους τους από τη «διαβρωτική επίδραση» του ελληνικού αλυτρωτισμού οδήγησε στην επαναχάραξη των σχέσεων με τους μη μουσουλμάνους υπηκόους, με κύριο στόχο την προώθηση της αφοσίωσής τους στην «κοινή οθωμανική πατρίδα». Η αντίληψη αυτή έθεσε τις βάσεις για την εφαρμογή της πολιτικής του οθωμανισμού, που θα αποτελέσει την κυρίαρχη ιδεολογία της Αυτοκρατορίας από τα μέσα έως τις αρχές του 20ού αιώνα.

SUMMARY

Leonidas Moiras, *The ottoman perceptions of Serbian and Greek Revolution: A typological approach*

The aim of this study is to investigate how the Ottoman Sultan Mahmud II, the central state elite and the intelligentsia experienced the Serbian and the Greek Revolution. It also examines the Ottoman attempts to quell the rebellions and to reincorporate their Orthodox subjects back to the imperial order. A comparative approach regarding the two revolutionary movements is quite revealing as it demonstrates a set of differences between the two cases. First and foremost, the Serbian rebellion broke out as a spontaneous reaction to the oppressive policies of local Ottoman authorities. On the other hand, the outburst of the Greek Revolution was the result of the adoption of a new collective identity that was triggered by a secularization process under the influence of the modernist ideas of the French Revolution and the Enlightenment. At the same time, however, apart from the differences there are also some striking similarities, or at least, common features that instigated the revolutionary movements, such as the same Ottoman political framework, the impact of the penetration of the modernist ideas and the political claims for autonomy or independence.

Against this background, the above-mentioned framework, provides us the opportunity to attempt a typological approach of the two cases through the examination of the contemporary Ottoman sources and the terminology applied by the Sublime Porte in her effort to contextualize the «sedition» of her subjects. Based on a vast array of primary Ottoman sources during the revolutionary movements we seek to interpret the Ottoman reactions without retrospective and anachronistic explanations.